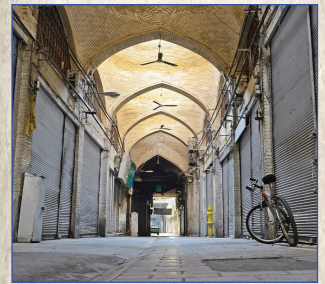

عودلاجان یا اودلاجان؟

ویژگی: بررسی ۲ روایت درباره علت نامگذاری محله اودلاجان

موضوع: وجه تسمیه محله

محله اودلاجان در فهرست محله‌های اعیانی تهران قدیم قرار دارد. اما درباره معنای اودلاجان دو روایت وجود دارد. برای جست‌وجوی روایت نخست درباره وجه تسمیه این محله باید به دل تاریخ پایتخت سفر کنیم؛ به روزگاری که هنوز لهجه روستائینان شمیران در تهران رایج بود و ابرسانی در محله‌های قدیمی شهر نیز با نهرها و جوی‌ها انجام می‌شد. علیرضا منی، تهران‌پژوه، درباره معنای اودلاجان می‌گوید: «درباره نامگذاری محله اودلاجان دو روایت

وجود دارد. روایت نخست که معتبرتر به نظر می‌رسد این است که واژه اودلاجان از واژه اودلاجان تغییر یافته است. در ساختار نام این محله «او» به معنای آب است که از لهجه محلی شمیرانی گرفته شده؛ همان لهجه محلی که در روستاهای شمال تهران و حتی در قلب تهران قدیم رایج بود. بقیه واژه نیز از «دراجین» یا در زبان محلی «دراجین» و «دلجین» به معنای پخش کردن و تقسیم کردن آب به رشته‌های کوچک‌تر مشتق شده است. سند اعتبار بیشتر این روایت را باید در ویژگی‌های محله اودلاجان جست‌وجو کرد؛ محله اودلاجان به دلیل ارتفاع بیشتر نسبت به اراضی اطراف، بر محله‌های جنوبی خود مسلط بود و آب از این محله به محله‌ها و نواحی پایین دست جاری می‌شد. سند دیگر بر اعتبار بیشتر این روایت نیز این است که در محله اودلاجان گذری به نام سرچشمه وجود دارد. اگرچه روایت نخست که حسن کریمان، نویسنده، مورخ و تهران‌شناس برجسته نیز به آن اشاره کرده اعتبار بیشتری دارد، اما روایت دیگری نیز درباره معنای اودلاجان شنیده می‌شود. زمانی درباره این روایت که سندیت کمتری دارد می‌گوید: «روایت دیگر که حجت بلاغی آن را نقل کرده و البته اعتبار کمتری دارد این است که اودلاجان به بازار عطاران اشاره دارد. در این روایت، املای اودلاجان به صورت عودلاجان آمده. عودلاجان از دو واژه «عود» به معنای عطر سوختنی و لاچی به معنای ادویه معطر مشتق شده و عولاجان یا عودلاچیان به معنای بازار عطاران است.»

قصه‌های محله اعیان نشین

اودلاجان که اکنون محله‌ای است در قلب تهران و در مجاورت بازار پر تب و تاب پایتخت، روزگاری محله‌ای اعیان‌نشین و سکونت در آن رویای تهرانی‌ها بود. اودلاجان اگرچه در چند دهه اخیر به دلیل رشد بافت فرسوده و وجود کارگاه‌های تولیدی و انبارها به تدریج جامه اعیانی از تن در آورد، اما هنوز عمارت‌ها، گذرها و برخی اماکن خاطره‌انگیز دوران قاجار را حفظ کرده است. در این شماره از همشهری محله سراغ ویژگی‌های این محله کهن تهران رفته‌ایم؛ از جمله اصلاح یک غلط رایج درباره وجه تسمیه محله اودلاجان که با تاریخ و کالبد این محله در ارتباط تنگاتنگ است، تا جست‌وجو در گذرهای قدیمی، کاروانسراها، باغ‌ها، چهره‌های برجسته، عمارت‌ها و قصه‌هایی که شمارا با خود به دل تاریخ این محله ۳۰۰ ساله می‌برد. مطالب این نشریه حاصل گفت‌وگو با تهران‌پژوهان، نصرالله حدادی، علیرضا منی، داریوش شهبازی، مهرشاد کاظمی، هارون یشایایی (نویسنده و تهیه‌کننده سینما)، پهلوز مرباغی (استاد دانشگاه و مدیر خانه اردیبهشت اودلاجان)، رحیم طویایی، علی برقی و محمد معصومی (از ساکنان قدیمی محله) است.

هارون یشایایی

رحیم طویایی

پهلوز مرباغی

نصرالله حدادی

محمد معصومی

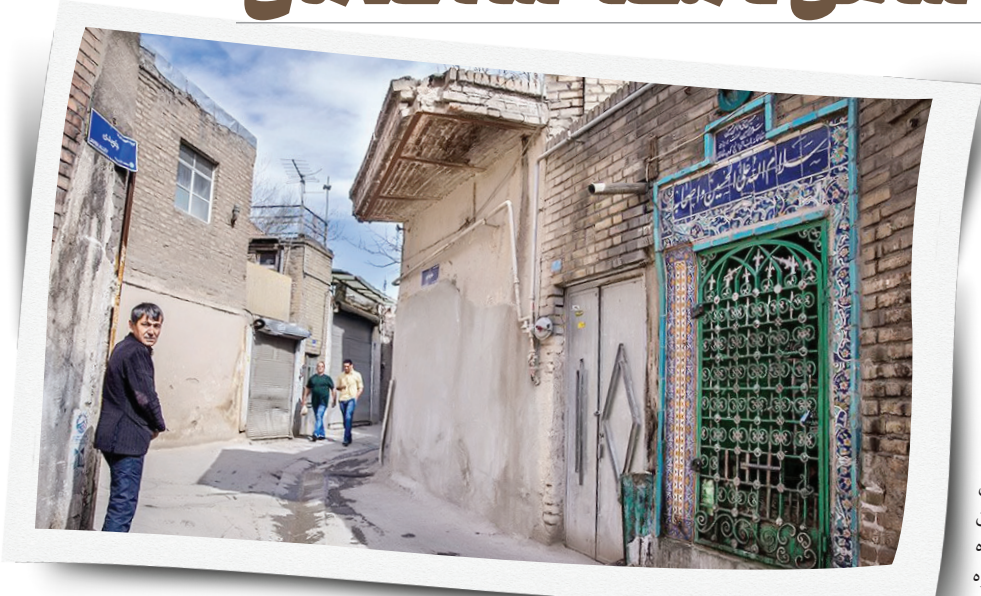

علیرضا منی

مهرشاد کاظمی

از حیاط شاهی تا محله شاه‌غلامان

موضوع: محله‌های اودلاجان

ویژگی: نام هر محله برگرفته از یک خصوصیت و مشخصه بود

در نقشه‌هایی که از تهران قدیم موجود است می‌توان محله اودلاجان را مشاهده کرد. نصرالله حدادی، تهران‌پژوه در این باره می‌گوید: «هر یک از ریز محله‌های اودلاجان بر اساس

یک خصوصیت و مشخصه خاص نامگذاری شده بودند. این مشخصه‌ها گاه به واسطه حضور شخصیت و فردی خاص بود یا به دلیل وجود اقوامی مشخص که در آن محله زندگی می‌کردند یا بر اساس یک اتفاق و موضوع معروف بود. برای مثال، محله حیاط شاهی به واسطه خانه اعیانی آغا محمدخان قاجار که همسرانش در آنجا زندگی می‌کردند به محله حیاط شاهی معروف شد. یا محله کلیمی‌ها، عرب‌ها، شام‌بیانی‌ها، سادات و افشاری‌ها نیز به دلیل حضور اقوام خاصی به این نام‌ها معروف شدند.» در نخستین نقشه تهران که به

نقشه ناسکوف معروف است و بعد از آن نقشه برزین به ریز محله‌های اودلاجان اشاره‌ای نشده است ولی در سومین نقشه معروف و تاریخی تهران قدیم به نام نقشه کرشیش از ۸ محله اودلاجان نام برده شده است. محله‌های باغ امین در شرق اودلاجان، محله حیاط شاهی در غرب اودلاجان، محله دروازه شمیران قدیم در جنوب محله اودلاجان، محله سادات در مرکز اودلاجان، محله شاه‌غلامان در غرب محله، محله عرب‌ها در شمال شرق، محله نو در جنوب غربی و محله یهودی‌ها نیز در جنوب غربی اودلاجان در این نقشه مشخص شده‌اند.

بعدها عبدالغفار نجم‌الملک که در نقشه‌برداری سرآمد دوران خود در عهد قاجار بود در نقشه‌ای که از تهران ارائه می‌دهد در محدوده محله اودلاجان علاوه بر ۸ محله ذکر شده محله سر تخت بربری‌ها در شرق اودلاجان، محله پامنار در جنوب و محله سرچشمه در شمال شرق اودلاجان را نیز مشخص می‌کند. حدادی می‌گوید: «محدوده اودلاجان اعیان‌نشین بود. صدراعظم‌های بنام و شخصیت‌های مهم آنجا خانه داشتند. مثلاً سیدالوزراء میرزا عیسی‌فرهانی، پدر میرزا ابوالقاسم قائم مقام فرهانی که لقب میرزا بزرگ را داشت در اودلاجان زندگی می‌کرد.»

نخستین ساکنان محله

کلیمیان از نخستین ساکنان محله اودلاجان بودند و با سکونتشان در تهران تغییر و تحولات شگرفی را رقم زدند؛ از ساخت بیمارستان علوم پزشکی گرفته تا عرصه هنر و سینما. هارون یشایایی، نویسنده و تهیه‌کننده سینما، رئیس بیمارستان سپهر و انجمن کلیمیان درباره اودلاجان می‌گوید: «اودلاجان یک ماهیت با موقعیت شهری و از آن مهم‌تر یک ماهیت جمعیتی دارد که روی آن باید بسیار تأکید کرد. مثلاً در سال‌های ۱۳۳۰ به بعد هر فرد شناخته شده و تأثیرگذاری، به نوعی با محله اودلاجان در ارتباط بود. به همین خاطر تهران با اودلاجان معروف می‌شد.» یشایایی پلی می‌زند به تاریخ و از نحوه ورود کلیمیان به تهران می‌گوید: «در ابتدای شکل‌گیری پایتخت، نخستین یهودیان از یزد به تهران آمدند و در سواره

موضوع: محله کلیمیان

ویژگی: تحول در علوم پزشکی و هنر با سکونت کلیمی‌ها

دانگی ساکن شدند. حتی قبرستان یهودیان هم در این بخش بود و هنوز هم بقایایی از کوچه قبرستان وجود دارد. با شکل گرفتن محله به مرور کلیمیانی که از شهرهای دیگر به تهران می‌آمدند هر یک برای خودشان در اودلاجان کنیسه مجزا می‌ساختند، مثل کنیسه یزدی‌ها یا شیرازی‌ها. به همین خاطر شاهد هستیم که در یک کوچه ۷ کنیسه وجود داشت. نخستین کنیسه «خاله» نام داشت که چند هفته قبل از شروع ایام پسخ (عید آزادی قوم یهود از قید برده‌داری فرعون‌های مصر) پختن مصا (نوعی نان فطیر که یهودیان به طور سنتی در تعطیلات یک هفته‌ای پسخ می‌خورند) در این کنیسه انجام می‌شد. همچنین ابتدای کوچه، دست راست، کنیسه یوسف شیرازی بود که

اغلب شیرازی‌ها به این کنیسه می‌آمدند و متولی آن یعقوب صفا، مردی بذله‌گو و خندان بود. کنیسه حاجی بخشی هم با فاصله کمی از این کنیسه قرار داشت. عمده شغل ساکنان کلیمی در این محدوده دوره گردی بود. آنها اجناس مورد نظرشان را کول گرفته و برای فروش به اطراف تهران می‌بردند. «همچنین پهلوز مرباغی، مؤسس خانه اردیبهشت در اودلاجان، درباره قدمت حضور کلیمیان در اودلاجان می‌گوید: «با توجه به ۲ مورد نقش دیوارهایی که در خانه‌های قدیمی کشف شده می‌توانیم بگوییم، کلیمیان حداقل از دوره زندیه در این محل ساکن بودند، در کتاب «راپورت‌های نظمیه تهران» سکونت و اوضاع این محله توصیف شده است.»